

*Azər
Abdulla*

Vəcihə Səmədova adına Sərgi Salonunda görkəmli rəssamların əsərlərindən olan sərginin açılış öncəsi mikrofonla bir ELAN söyləmək (əlanın məmnunun açılışı sonraya qalsın) istədiyimi sənətşünas Ziyadxana bildirəndə, bir sayaq ona gənəşəndə o, azca çiyini çəkərək sakitcə. - De də, orda nə var ki, - söylədi. Bir az çəkindiyməndən, bəlkə bir az da utandığımdan həmin gün mikrofona yaxınlaşa bilmədim. Bir aydan sonra yenə də həmin salonda görkəmli sənətşünas Ziyadxan Əliyevin 70 illiyinə həsr olunmuş rəssam, heykəltaraşların əsərlərindən olan sərginin açılış öncəsi sıx dayanmış adamları yara-yara özümü mikrofonun yaxınlığına verəndə, bir də gördüm sağımda qocaman şair Oktay Rza, çox güman ki əlüstü-iki daşın arasında Ziyadxana həsr elədiyi şeirini deyəcək, solumdasa yubiliyarçı, onun da yanında mikrofon önündə Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının sədri, heç vaxt qocalmayan, sadə geyimdə Fərhad Xəlilov. "Yoox, deyəsən mən ağ elədim, çağırılmamış qonaq yerində özümü hiss edirdim, hamısı təcrübəsizlikdendir. Məndən xoşu gəlməyən adamlar bu hərəkətimi görsə, gör özünü necə irəli təpir..." düşünəcəm. Həyat yoldaşım, yaxud rəhmətlik nə-nəmsə(anam) "həmişə qaçıb gizlənməsəydin, indi haralardaydın" deyər, deyərdi... Səksəninə çıxdan adlamış Oktay Rza gənclik həvəsiylə bir tədbiri də buraxmır, hər yerdə, hər yerdə görünür, nə olsun. Elə bil tikan üstəyəm. Ziyadxan mənə yanında görəndə azacıq gülümsemədi də...

Fərhad Xəlilov salonu "partladan", burda iynə atsaydın, yerə düşməz deyilsə, tam yerinə düşər, bir-birinə söylənmiş insan toplusuna işarəylə, çıxış edərkən. - Bir baxın, nə qədər insan yığılıb bura! Son vaxtlar bu qədər adamın gəldiyini yadıma salammıram. Bu, təkcə Ziyadxanın deyil, həm də sənətimizin bayramıdır. Onun bu sözləri bir il öncə elə bu salonda rəssam Nağdəli Xəlilovun 70 illiyilə bağlı qeyd olunan yubileyini yadıma saldı. "Görəsən, o vaxt çox adam gəlmişdi, yoxsa indi. Bu qədər adamı görəndə Nağdəli qısqandırmı?" ağılımdan keçdi. Sağıma baxanda bir az öncə görüldüyümüz, indisə Oktay Rzadan o yanda dayanmış nurlu si-fətli, gülümsəyən Nağdəli gözüme dəydi. İlin-günün bu vaxtı, müharibə şəraitində, sosial durumun ağır olmasından gileyənən adamların ədəbiyyata, incəsənətə marağının azaldığı bir vaxtda bir sənətşünasın yubileyinə bu qədər insanın yığılması, açığıni deyim, mənə qəribə gəlirdi. Bu toplum sovet dönməində keçirilən məşhur Xalq şairlərinin yubileyini xatırladırdı. Ziyadxanın rəssamlıq akademiyasında dərs dediyini, Azərbaycan Rəssamlar İttifaqı nəzdindəki "Tənqid və Sənətşünaslıq" bölməsinin sədri olduğunu bildirdim. "Bəlkə yenə könüllü-könüllsüz tələbələri yığıb gətiriblər?.." ağılımdan keçdi. Doğulduğu Şamaxı rayonunda, daha doğrusu, şəhərində də onunla bağlı keçirilən möhtəşəm tədbirdən çəkilmiş müxtəlif şəkilləri facebookda görmüşdüm. O tədbirdən çox məmnun qaldığını, ötən görüşümüzdə elə bu salonda Ziyadxanın özündən eşitmişdim. Söhbət əsnasında indiyəcən rəssam, heykəltaraşlardan beş yüzə yaxın məqalə, elmi iş, esse yazdığını demişdi. Onun Səttar Bəhlulzadə haqqında "Sənətin Məcnunu", "Bəhrüz bəy Kəngərli taleyi", xalq rəs-

samı Eldar Mikayılzadəyə həsr etdiyi "İlmələrin hikməti", Zakir Hüseynova həsr etdiyi "Tənha döyüşçü"... iri həcmli kitablarından xəbərim vardı. Rüstəm Mustafayev adına İncəsənət Muzeyində dövlətin dəstəyilə Səttar haqqında yazdığı kitabın təqdimatında mən də iştirak etmişdim. Mərasimin sonunda çıxış edən müəllif Səttarla bağlı yazılmış məqalələrdən, geniş axtarışlarından söz açsa da, nə mənəm Səttar Bəhlulzadə barəsində yazıb öz hesabıma nəşr etdirdiyim "Qapıları bir-bir döydüm" kitabı barəsində, nə də ssenarim əsasında Azərbaycan Dövlət Kino Studiyası nəzdindəki "YADDAŞ" studiyasının çəkdiyi qısa metrajlı film haqqında bir kəlmə söz dedi. Nə gizlədim, həssas, xeyirxah, güclü yaddaşı olan kimi tanıdığım bu insanın mənə soyuqmu, biganəmi, qərəzlimi deyim, münasibəti mənə çəşdirdi. Axı mənəm doxsan altı səhifəlik o balaca kitabcığımi oxucular, xüsusilə Səttar sənətinin vurğunları çox isti qarşılamışlar. Kitab haqqında yığcam da olsa, məqalə yazılmışdı. Həmin kitabın sonunda müəllif-bəndəni, illərlə soraqlaşıb axtarandan sonra səksən iki ünvanda Səttar Bəhlulzadə rəsmlərinin olduğunu bəilərləmişdi. Axı, o ünvanların bir neçəsinin yerini mənə Ziyadxanın özü söyləmişdi. Soyuq qış günündə Piterdə oxuyan oğluma baş çəkməyə gedəndə bir neçə gün evində qaldığım İlham adlı rəssamın mənə ehtiramla göstərdiyi qulluq- qayğı da birbaşa xeyirxah Ziyadxan bəyin zəngiylə bağlıydı. Görəsən, Ziyadxanın mənə üstüörtülü soyuqluğunun səbəbi ona olan hansı səhvim, hansı etinasızlığım-la bağlıydı? Bu məsələ mənə həmişə rahatsız etmişdi. Sərgi salonunda bu düşüncələr ağılımdan təkrar gəlib keçər-kən Fərhad Xəlilovun mikrofona Ziyadxan barəsində ayrı-ayrı cümlələrdə söylədiyi: - O, pojarını kimi işləyir,- yaxud, o, cəngavər kimi vuruşur, çəkinmədən sözünü deyirdir, prinsipialdır,- üstüörtülü, kodlar şəklində dedikləri elə bil mənə diksindirirdi. "Yooox, deyəcəyim ELANdan öncə Fərhad bəyin çoxuna bəlli olmayan kodlarını açmalıyam" fikir ağılımdan keçdi.

Mikrofonun önündə görkəmli heykəltaraş, Azərbaycan Xalq Rəssamı, Azərbaycan Rəssamlıq Akademiyasının rektoru akademik Ömər Eldarovun rus dilində söylədiyi nitqində Ziyədxanı Sovet dönməində rus incəsənətindən yazan məşhur sənətşünas Stasova bən-zətdiyini qulağım çaldı. Sonra, söz Rəssamlar İttifaqının katibi Rafiq Kərimov Ziyadxana həsr etdiyi upuzun şeirini rusca verəndən oxudu. Kiminsə pıçiltıyla dediği "Bu da ənənəsindən qalmır, bütün yubliyalara qoşduğu şeirini oxuyur" sözləri eşitdim. Bayaقدan bizə təşlanmış kameranın qarşısını kəsərək, əgər televiziya ekranında göstərsələr, ancaq burnumdan yuxarı hissəmin görünəcəyini duyduğumdən "ayda, ildə bir namaz, onu da Şeytan qoymaz" məsəlini xatırlayıb, sonradan gəlib önümdə dayanmış gənci itələyərək qabağa keçmək ağılımdan keçsə də, bunu özümə sığışdırmadım. Sağ yanımda olan Oktay Rzanın yerində indi qucağında bəmbəyaz qızılgül damətli tutmuş, dodaqlarına ustalıqla əl gəzdirilmiş(səlikonla) bir gözəl dayanmışdı. Hərđən gözümün ip-iti, iynə ucuyla ani olaraq ona baxanda gərilib qızımış əsəb tellərimin üstündə elə bil sərin su çilənirdi. Türkiyə səfirliyinin nümayəndəsi İrfan bəy Ciftçiye söz verildəndə bayaقدan qarşımı kəmiş zil qara saçlı, səliqəli geyimli gəncin mikrofona sarı addımla-

dığını görəndə, ona olan münasibətim yüz səksən dərəcə dəyişsə də, onun uzun nitqindən ancaq "Ziyadxan bəyin kitablarının Türkiyədə də basılacağı amacındayam" dediklərini tuta bildim. Çünkü, mən söyləyəcəyim ELANımdan öncə Fərhad bəyin Ziyadxan haqqında dediyi kodları ardıcıl olaraq necə açacağım barədə beynimdə götür-qoy edirdim. Bir yannan da bu boyda izdihamı görəndə, mərasimi rəssamlar ittifaqı sədrinin aparması, o tarixi vuruşundan sonra Ziyadxana əməkdar incəsənət xadimi adı verilməsi, baxmayaraq bu ada layıqdır, məndə yenə də şübhə doğururdu, "bütün zamanlarda dünyanın bütün hakimiyyəti ağıllı, cəsəretili, məntiqli, SÖZ dəyə bilənləri öz tərəfinə çəkməyə cəhd etmirmi, deyəsən bizim iqtidar da onu öz toruna salıb. Mübarizliyi səngiyib, ancaq bu ixtiyar yaşında yenə də gənclik həvəsi, şövqüylə məqalələri-ni yazır. Bəzən əlində yanar şam, bə-

zənsə güclü işığı uzağa vuran "projektorunu" tuşlayıb keçmişin qaranlıq qatında unudularaq qalmış, zamanında haqqını almamış incik sənətcilərin gözəl əsərlərini üzə çıxarıb bu günün insanlarına zövq verir. Bu fədakarlığı azdırmı. Ömrü boyu savaşımaq meyrə onun alınması yazılıb..."

Fərhad bəy növbəti çıxışıçıya söz vermək üçün yan-yörəsindəki adamları tələsik gözəndən keçirəndə "yeqin mənə unudub" fikirləşdim. 1995-ci ildə Prezident Aparatının on ikinci qatında ana dilimizin necə adlanması barədə aparılan müzakirə anları yadıma düşdü. Rəhmətlik Zəlimxan Yaqubla yanbayan oturmuşduq, bizim arxamızdasa görkəmli tarixçi İqrar Əliyevlə Fərhad Xəlilov əyləşmişdi. Yuxarıda-kürsü önündə çıxış edənlər kimi, salonda əyləşənlər arasında da dilimizin "Azərbaycan dilimi", yoxsa "Azərbaycan türkçəsi" adlanması barədə qızğın dartsışma gedirdi. Mən arxaya çevrilib: - İqrar müəllim, əgər bizim ulu babalarımız Füzuli, Nəsimi, Mirzə Fətəli Axundov, Molla Pənah Vəqif... yaşadığımız yüz ildə Mirzə Cəlil, Mirzə Ələkbər Sabir ana dilimizi türk dili adlandıırıbsa, iki-üç saatın ərzində bir qərarla, bir iclasla xalqın və onun dilinin adını necə dəyişmək olar?- deyəndə polad məntiqin qarşısında görkəmli tarixçi açız qaldığımı, yoxsa mənə küçədən keçənin birisi kimi təsadüfən gəlib burada otduğumu sandığımı, mənimlə mübahisə etməyi özünə sığışdırmadığından, əsəbiliklə yerindən qalxaraq Fərhad bəylə gedib biziəndən aralı sıraların birində əyləşdilər...

Fərhad bəylə göz-gözə gələndə tələsik "Mənə unutmamısan ki, ELAN məsələsi?.." dedim. Gözünü məndən çək-

ESSE

mədən bir an duruxduğunu görəndə "üzəndə tanısa da, görünür adımi unudub" düşünərək "Azər Abdulla" dedim. - Alə, bəgəm səni tanıyıram, bura gəl, sən mənə nə yazmısan...- gülə-gülə Bakı ləhcəsində deyəndə, gülüşündə azacıq kinayə hiss elədim, bəlkə də zərəfat edirdi. "Unuda bilməz, o vaxtkı bir kitab əhvalatından sonra onun güclü yaddaşına yenəmi şübhə edirsən?" Ədəbi aləmdə Nobel mükafatçısı Uilyam Folknerin adını o zamanlar çoxları kimi, mən də tanımadığım vaxt Fərhad bəy onun "QOROD" kitabını oxumağa vermişdi. Aylar ötmüşdü, Fərhad bəy haqqında yazdığım məqalə "Qobustan" dərgisində çap olundandan sonra, o verdiyi kitabdan söz salıb geri istəyəndə, kitabın "dalına keçmək" məqsədiylə "bir dəfə də oxumaq istəyirəm" demişdim. Ancaq bir müddətdən sonra kitabı

yenə istəyəndə, "Ali Sovetin sədri Xəlilovun oğlunun kitabını verməmək olarmı?" düşünərək, bir gündən sonra qaytaranda, "yoxsul Səttar Bəhlulzadə o boyda əsərini mənə bağışlamaq istəyirdi. Mavi "QAZ-24"-ünə mindirib Buzovnaya aparmasına bax bunun. Kitabı qıymadın, heç olmasa, adicə çaya da qonaq eliyəmmirdin? Anar bəy yaxşı eliyib sənənn yazmayıb." içimdə pıçıldayaraq onnan "qisasımı" aldım. Fərhad bəy üzünü mikrofona tutaraq: - Azər Abdulla! Görkəmli yazıçı, publisist, sənətşünas... rəssamlardan yaxşı yazırlar yazıb. "Vallah, bu yaxşı adammış" düşündüm. - Mənnən də ilk dəfə o yazıb. Anar yazmağı bir nəfərə tapşırırmışdı. Kimin oğlu olduğumu biləndə yazmaqdan imtina elədi. Dedi elə biləcəklər atana görə sənə yaltaqlanıram. Alə, nə ata, o vaxt mən çölləri gəzirdim... "Necə yəni çölləri gəzirdim, harda gəzib dolasaydın, lap kosmanavt Qaqarının yanında oturub Aya ucsaydın da, yenə də Ali Sovetinin sədri Qurban Xəlilovun oğluydun. Fərhadın bu sözündən "həyatımda hər şeyə özüm nail olmuşam" fikrinin qoxusu burnuma deydi.

Bəzi istedadlı, zəhmətkeş, həm də çox görkəmli yazıçılarımdan dediyindən də bu qoxu, yaxud bu ətri hiss etmişəm. Onların istedadını, bacarıq və qəbliyyətinə danmaq ədalətsizlik olardı. Ataları məşhur olduğuna görə onları qınamaq da ədalətsizlik olardı. Ancaq onlar öz yerlərini bərkidib ayaq üstə duranacan, addımlayıb üzlərinə taybatay açılmış açıq qapıların, keçdikləri keçidlərdə yanan yaşıl işığın məşhur, görkəmli atalarının (Allah atalarına rəhmət eləsin) hesabına olduqlarını meyrə ağına gətirməyiblər...

Fərhad bəy üzünü mənə çevirib: - Anar dedi özüm yazacağam,- söyləyib tamaşaçılara baxdı, sözünə davam edərk: - O da yazası olmadı,- deyib yenə mənə sarı çevrilib: - Azər yazdı, - söyləyib məni mikrofonun qarşısına dəvət elədi. "Məqəmdı. EIAN-ımdan qabaq Ziyadxan haqqında niyə də bir-iki cümlə deməyim..."

Bəlkə dünya və milli təsviri sənətimizin öyrənilməsində, indiyə kimi elmə məlum olmayan fransız barbizonçusu Jül Düprenin, rus impressionisti Konstantin Korovinın, holland rəssamı Frans Xalsın, flamand rəssamı Piter Klassın, görkəmli Azərbaycan rəssamı usta Qənber Qarabağının və görkəmli memar Zivərbəy Əhmədbəyovun boyakarıq və qrafik əsərlərinin sənətşünas Ziyadxanın atribus nəticəsində müəllifin dəqiq aşkarlanması... Bu sayaq uğurlu elmi atribusıyanın Azərbaycan sənətşünaslığında və muzeyşünaslığında nadir olay olduğu etiraf edildiyindən... elmi məqalələrinin ABŞ-dan tutmuş Türkmənistanacan neçə-neçə ölkələrdə nəşr edildiyindən... iyirmidən çox monoqrafiyanın müəllifi olduğundan başlayım... Yox, bu yorucu olar..." fikir ağılımdan keçdiyindən, yığcam danışımağıma qərar verdim...

- Tanıyıb-tanımadığım bütün rəssamlar, tişə ustaları, sizləri, bu soyuq qış günü ağır, gərgin, yoxsul mühitdə sizlərin və əsərlərinizin işığına, hərərətinə gələn bütün sənətsevərləri salamlayı, alqışlayıram! Çəkinmədən sizlərə bir etirafımı demək istərdim. Zaman-zaman rəssamlığın yaratdığı şədəvrlər hələ bir yana qalsın, görüb tanımadığım adamın uzun saç-saqqalı, sadə geyimi, çiyindən asılmış etüd çantası, yaxud təbiətin bir şüəsində mölbət arxasında dayanıb tablosuna baxıb gözünü qıyması, irəli-geri addımlaması, əlindəki fırçası, o sehirli fırçaayla tablosuna bir-cə kərə yaxı çəkib də pələsək geri çəkilib vurduğu həmin "mazoka" aralından baxması, palitrasındakı uşaq sevinciylə oynayıb səs salan al-əlvan boyaları, baxındakı biretin ortasında antenə (yeniyetmə çağında elə bilirdim rəssamlara ilham, istedad, yaratdıqları gözəllik o "antennən" ötrülür) bənzer çıxıntının göyə dirənməsi... uşaqlığımda olduğu kimi indinin öhdə də mənə əfsuslanıyb səhrlədiyindən- rəssamlığa və rəssamlara aşiq olduğumdən, bir də gördüm yetmiş beş yaşımda onları yamsılamağa başlamışam. Özümə bağlı bir sirri sizlərə söylədim. İndisə görkəmli sənətşünas Ziyadxanın bir cüt sirrini sizlərə açacam. Sayın dinləyicilər, siz də, mənim özüm də hal-hazırda bir vaxtın, bir zamanın içində yaşayıb hər kəs öz işini asta-asta görməkdə. Son zamanlar vaxt azlığından, zamanın yeyin-sürətlə ötüb keçdiyindən hamı şikayətlənir, bəlkə xəbərimiz olmadan maddi var-dövlətimiz, haqqımız kimi, zamanımızı da təlayıb oğurlayırlar. Gözümüz baxa-baxa gün-günü, ay-ayı, il-ili qovur. Vaxtın belə daraldığı məqamda Ziyadxanın televiziya, radio çıxışları, qəzet-jurnallarda incəsənətlə bağlı çap olunan müxtəlif səpkili yazıları, nəşr etdiyi qalın-qalın kitabları da bir yana, son zamanlar mən onun, az qala hər həftə, günəşırı facebookda rəssam, heykəltaraş, ümumiyyətlə incəsənətlə bağlı yazılarını oxuyub çatdırıa bilmədim ki, bilmirəm. Bəs Ziyadxan bəy bizim dar zamanımıza sığmayan bu qədər çox-məhsuldar yazının öhdəsindən necə gəlir? Demiyəsən, içərisində bulunduyumuz zaman-dan savayı, onun başqa bir zamanı da

varmış. Bizim zamanımızdan adlayıb o biri zamanda yarımcıq işlərini görürmüş. Bizim zamanın sınırını pozub, daha doğrusu, adlayıb orda-başqa zaman-da çalışan yaradıçılardan bu dəqiqə yadıma düşənlərdən yazıçı Anarı, Elçini... insafən, gəlin boynumuza alağ, burda onların bol-bol yazıb-yaratmalarında adlı-sanlı atalarının daha heç bir rolu yoxdur, Rafael Hüseynovu, Nəriman Əbdürrəhmanlını, Vəqif Yusiflini də xatırlamaq yerinə düşər...

Fərhad bəyin yubiliyər barəsində kodlarla "O, sözünü üzə deyəndi, prinsipialdı, cəngavərdir..." söylədiyi sözlərin açıqlamasını deməklə Ziyadxan bəyin ikinci sirrini açmış olacam. Dostyana əlimi onun çiyinə qoyaraq deyirəm, ötən yüz ilin doxsaninci illərində bu bəstəboy, çənsiz-cələfsiz bəy, Maşallah olsun, indi yaşıyla bağlı bir azca sulanıb, (burda gülüşmə) məmləkətin dərə xəlbət tülkü bəy dönməində milyonlarla dəyəri olan incəsənət əsərlərini oğurlamış böyük bir talançı dəstəylə, mafiiyayla yenilməz bir cəngavərtəkin təkbaşına savaşa çıxdı. Bu savaşı saatlar, aylar deyil, illərcə uzandı. Bu doyüşdən xəbəri olmayanlara anoloji olaraq "heyvanlar aləmi" verilişində bir savaşı xatırlatmaq istərdim. Aslan bir qusun yumurtalarını, yaxud yumurtadan yenicə çıxmış çüçələrini yeməyə addım-addım yaxınlaşır.

Yaxınlıqda duyuyq düşən ana quş şığıyaraq özündən ölçüyəgəlməz gücdə olan aslanın qarşısını kəsir, gərilmiş qanadlarını açaraq, bütün vücudunu örtmüş yumşaq, zərif leləklərinin hər biri, birdən qabarıb sərt polad qalxana çevrilmiş halda hücum edib aslanı geri həsləyir, öz əzmanlığını, öz gücünü unudan aslan həmin anlarda ona müəmmalı, sirli görünən ana quşcuğazın dirənişinə tab gətirməyib addım-addım geriye həsləyir, sonrasa çevrilərək, tızırıb uzaqlaşır. O zərif ana quşa yoxdan gələn güc, qüvvət, qüdrət, yenilməzlik sirr-xudadır. Ziyadxan ruhundakı təpər, qeyrət, döyüşkənlik, dirəniş, sənətimizə olan havadarlıq, vətənsəvərlik mənçə Nəsimi, Xaqani, "bəlkə Məhməd Füzulinin də adını buraya əlavə edirəm. Aqıl Abbas Füzulini Ağcabədi, gənc şair Hikmət Məliklisə Şamaxının Bayatlısından olduğunu iddia edir. Bəs özünü bir şair kimi Füzuliylə eyni, bəzənsə ondan da yüksək qatda dayandığını iddia edən Cəbrayıl bölgəmizdəndən olan gözəl şair Fəxrə Cəbrayılzadə..." ağılımdan keçsə də demir, sözümə davam edirəm, - Mirzə Ələkbər Sabir, Seyid Əzim Şirvanini... cücərdib yetişdirdən Şamaxı bölgəmizin havasından maye tutmasındandır... Məncə, Ziyadxanın o kişiyana savaşı yüzlərlə yox, minlərlə oxucunun ruhundakı yatmış qeyrəti qıdqlayıb, bəlkə bizləyib, bəlkə islaq əliylə şapalaqlayıb oyadıb...

Sözümü bitirib mikrofonun önündən çəkilmək istəyəndə Fərhad bəy: - Alə, bəs sənən EIANın nə oldu?-soruşdu, mən qəzetimizin Şah İsmayıl Xətayıyə həsr etdiyi buraxılış sayını tamaşaçılara göstərərək: - Bu seriyadan növbəti sayımız dahi şairimiz Füzuliyə həsr olunacaq. Şairlə bağlı əsəri olan sənətcilərdən əsərinin fotosunu çıxarıb mənə çatdırmasını xahiş edirəm...

P.S. İrfan bəy Ciftçi əlimdəki jurnalə eyhamla pıçıldayaraq "birini bizə göndərin" deyəndə, Ş.İ. Xətayinin sonuncu sayını çantamdan çıxarıb ona bağışladım.

yanvar, 2019

